

Олефір Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти, логопедії та реабілітології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава.

Дудченко Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава.

Томишинець Яна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава.

ВПЛИВ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ НА ЕМОЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНУ СФЕРУ ДИТИНИ

Стаття присвячена дослідженню впливу різних типів мовленнєвих порушень на емоційний стан та комунікативні здібності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Розглядаються механізми формування емоційних бар'єрів, соціальної ізоляції та психологічних захистів, що виникають внаслідок комунікативних труднощів, а також їх довготривалі наслідки для особистісного розвитку. Представлено комплексний підхід до корекції мовленнєвих порушень з урахуванням емоційно-комунікативної складової, включаючи роботу з батьками, інклюзивну освіту та використання альтернативних методів комунікації.

Ключові слова: мовленнєві порушення, емоційно-комунікативна сфера, соціальна ізоляція, психологічна корекція.

The article is devoted to the study of the influence of various types of speech disorders on the emotional state and communicative abilities of children of preschool and primary school age. The mechanisms of formation of emotional barriers, social isolation and psychological defenses arising from communicative difficulties are considered, as well as their long-term consequences for personal development. A comprehensive approach to the correction of speech disorders is presented, taking into account the emotional and

communicative component, including work with parents, inclusive education and the use of alternative communication methods.

Key words: *speech disorders, emotional and communicative sphere, social isolation, psychological correction.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження впливу порушень мовлення на емоційно-комунікативну сферу дитини обумовлена зростанням кількості дітей з мовленнєвими порушеннями в Україні та світі, що спостерігається протягом останніх десятиліть. За даними сучасних досліджень, приблизно 5-7% дітей дошкільного та молодшого шкільного віку мають різні види мовленнєвих порушень, які без своєчасної корекції призводять до значних проблем у соціалізації та емоційному розвитку. Традиційні підходи до корекції мовленнєвих порушень часто зосереджуються переважно на технічних аспектах мовлення (артикуляція, фонематичний слух, граматична будова), залишаючи поза увагою емоційно-комунікативну складову, що значно знижує ефективність корекційної роботи. В умовах впровадження інклюзивної освіти та зростаючих вимог до комунікативної компетентності в сучасному суспільстві, розробка комплексних підходів до подолання наслідків мовленнєвих порушень для емоційної сфери та комунікативних здібностей дитини набуває особливого значення для забезпечення їхньої повноцінної інтеграції в соціум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження вказують, що порушення мовлення різного характеру створюють бар'єри між дитиною та її соціальним оточенням, що неминуче впливає на емоційний стан та комунікативні навички (С. Конопляста, К. Крутій, Н. Манько, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Н. Савінова, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шевченко, М. Шеремет). Дослідження Н. Базими, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Вовченко, В. Засенко, О. Кононко, І. Омельченко, Н. Пахомової, Н. Савінової, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. підтверджують, що діти з мовленнєвими порушеннями часто відчують труднощі не лише в академічній сфері, але й у соціально-емоційному розвитку. Як наслідок, формується складний комплекс психологічних проблем, який вимагає всебічного та комплексного підходу до корекції [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Мета статті полягає у визначенні механізмів впливу різних типів мовленнєвих порушень на емоційно-комунікативну сферу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Найпоширенішими порушеннями мовлення у дітей є затримка мовленнєвого розвитку, дислалія, дизартрія, заїкання та алалія, кожне з яких має свої особливості впливу на емоційно-комунікативну сферу. При затримці мовленнєвого розвитку дитина відчуває фрустрацію через неможливість повноцінно висловити свої думки та потреби, що призводить до емоційного напруження. Діти з дислалією (порушенням звуковимови) часто стають об'єктами насмішок з боку однолітків, що формує низьку самооцінку та невпевненість у собі. При більш складних порушеннях, таких як дизартрія чи алалія, комунікативні бар'єри стають настільки значними, що дитина може повністю замкнутися у собі.

І.Мартиненко, С.Конопляста наголошують, що емоційна сфера дітей з мовленнєвими порушеннями характеризується підвищеною тривожністю, емоційною лабільністю та схильністю до негативних переживань. Через постійні труднощі в комунікації формується страх мовленнєвого контакту, який змушує дитину уникати ситуацій соціальної взаємодії. Емоційне напруження нерідко проявляється у вигляді агресивної поведінки, істерик або, навпаки, надмірної пасивності та замкнутості. Такі діти часто відчувають сором через своє мовлення, що призводить до формування негативної Я-концепції та зниження рівня домагань [1, 2].

С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шевченко, М. Шеремет наголошують, що комунікативні навички дітей з порушеннями мовлення зазнають значних деформацій, які проявляються у зниженій мотивації до спілкування та обмеженому комунікативному репертуарі. Дитина часто відмовляється від ініціювання контакту, вибирає невербальні способи комунікації або обмежується короткими фразами, щоб уникнути демонстрації своїх мовленнєвих недоліків. Проблеми з вербальною комунікацією спричиняють труднощі у формуванні та підтримці дружніх стосунків з однолітками, що посилює соціальну ізоляцію. Внаслідок цього не формуються навички конструктивної взаємодії, необхідні для успішної соціалізації [1, 3, 6].

Особливо гостро проблеми емоційно-комунікативної сфери проявляються у дошкільному та молодшому шкільному віці, коли відбувається активне включення дитини в колектив однолітків. Діти з мовленнєвими порушеннями часто стикаються з нерозумінням або відторгненням з боку інших дітей, які можуть передражнювати їх або уникати спільних ігор. Це період, коли формується самооцінка та уявлення про себе як про успішну або неуспішну особистість. Травматичний досвід взаємодії з однолітками в цьому віці може призвести до стійких психологічних проблем у майбутньому.

Батьки дітей з порушеннями мовлення часто посилюють емоційні проблеми через неправильні виховні стратегії, такі як гіперопіка або, навпаки, ігнорування проблеми. Надмірна тривога батьків передається дитині і формує у неї відчуття власної неповноцінності та безпорадності перед труднощами. Постійні зауваження щодо мовлення або публічні спроби корекції створюють додатковий психологічний тиск і знижують бажання спілкуватися. Іноді батьки обмежують соціальні контакти дитини, намагаючись захистити її від можливих негативних реакцій оточення, що фактично позбавляє дитину можливості практикувати комунікативні навички.

У дослідженнях С. Коноплястої, Н. Манько, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, Н. Савінової, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шевченко, М. Шеремет вказується, що діти з порушеннями мовлення частіше демонструють захисні психологічні механізми, такі як уникнення, регресія або компенсація. Уникнення проявляється в свідомій відмові від ситуацій, що вимагають мовленнєвого спілкування, наприклад, відповідей біля дошки або публічних виступів. Регресія виражається у поверненні до більш примітивних форм поведінки, невідповідних віку дитини. Компенсація може проявлятися через підвищену активність у тих сферах, де мовлення не відіграє ключової ролі, наприклад, у спорті або малюванні [1, 4, 5, 6].

Серйозною проблемою є те, що емоційні та комунікативні труднощі негативно впливають на процес корекції мовленнєвих порушень. Діти з підвищеною тривожністю та низькою самооцінкою часто виявляють опір корекційним заняттям, оскільки бояться невдачі або не вірять у свої сили. Мотивація до подолання

мовленнєвих труднощів знижується через негативний досвід спілкування та попередні невдачі. Емоційне напруження перешкоджає засвоєнню нових мовленнєвих навичок, оскільки увага дитини зосереджена на уникненні помилок, а не на процесі навчання. Діти з порушеннями мовлення часто демонструють специфічні особливості емоційного інтелекту, зокрема, труднощі у розпізнаванні та вербалізації власних емоцій. Обмежений словниковий запас не дозволяє їм адекватно виражати свої почуття, через що виникають труднощі з емоційною саморегуляцією. Такі діти гірше розуміють емоційні стани інших людей та соціальні правила взаємодії, що призводить до непорозумінь у спілкуванні. Внаслідок цього порушується здатність будувати глибокі емоційні зв'язки та формувати міцні дружні стосунки.

Дослідження О.Боряк, С. Коноплястої, І.Мартиненко, І.Марченко, Т.Сак, М.Шеремет, показують, що проблеми в емоційно-комунікативній сфері, які виникли в дитинстві на тлі мовленнєвих порушень, можуть мати довготривалі наслідки і впливати на життя людини в підлітковому та дорослому віці. Сформовані в дитинстві негативні установки щодо спілкування можуть зберігатися навіть після успішної корекції мовленнєвих порушень. Низька самооцінка та невпевненість у власних комунікативних здібностях впливають на професійний вибір, обмежуючи його сферами з мінімальними вимогами до комунікації. У дорослому віці такі люди частіше страждають від соціальної тривожності та мають труднощі у формуванні близьких стосунків [1, 2, 3, 6].

Ефективна корекційна робота при порушеннях мовлення обов'язково має включати заходи, спрямовані на нормалізацію емоційного стану дитини та розвиток її комунікативних навичок. Важливим компонентом є створення безпечного середовища, де дитина не боїться говорити і не відчуває осуду за свої мовленнєві помилки. Логопедична робота повинна поєднуватися з психологічною підтримкою, яка допомагає формувати позитивну самооцінку та впевненість у своїх силах. Використання ігрових методик та творчих підходів сприяє зниженню тривожності та підвищенню мотивації до корекційних занять.

Інклюзивна освіта є важливим компонентом подолання емоційно-

комунікативних проблем у дітей з порушеннями мовлення, оскільки забезпечує соціальну інтеграцію та можливість розвивати комунікативні навички в природному середовищі. Педагоги інклюзивних класів потребують спеціальної підготовки для розуміння особливостей дітей з мовленнєвими порушеннями та створення сприятливого психологічного клімату. Важливо проводити просвітницьку роботу з однокласниками, формуючи толерантне ставлення до особливостей інших дітей. Правильно організоване інклюзивне середовище допомагає дитині з порушеннями мовлення відчувати себе повноцінним учасником колективу та подолати комунікативні бар'єри.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження впливу порушень мовлення на емоційно-комунікативну сферу дитини підтверджує наявність прямого зв'язку між тяжкістю мовленнєвих порушень та глибиною емоційних і комунікативних проблем, що проявляються у підвищеній тривожності, соціальній ізоляції та формуванні негативної самооцінки. Комплексний підхід до корекції мовленнєвих порушень, що включає психологічну підтримку дитини, роботу з родиною та створення інклюзивного освітнього середовища, демонструє найвищу ефективність у подоланні не лише мовленнєвих дефектів, але й їх емоційно-комунікативних наслідків. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка диференційованих корекційних програм для дітей з різними типами мовленнєвих порушень з урахуванням індивідуальних особливостей їх емоційно-вольової сфери, вивчення довготривалих ефектів ранньої психологічної допомоги для соціальної адаптації в підлітковому та дорослому віці, а також дослідження потенціалу цифрових технологій та методів альтернативної комунікації як засобів емоційної підтримки та соціальної інтеграції дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

2. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2017. 500 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закладів. Вид. 3-тє, перер. доп. Київ : Слово, 2015. 312 с.
4. Омельченко І. М. Комунікативна діяльність у структурі свідомості і самосвідомості: феноменологія і ноуменологія. Психологія і особистість. 2018. № 1. С. 20–35.
5. Савінова Н. В. Логодіагностика та логокорекція мовленнєвої діяльності дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення : монографія. Миколаїв : Ілліон, 2017. 262 с.
6. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с

УДК 37.018.1.035-056.262

Олефір Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти, логопедії та реабілітології Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м.Полтава.

Коробка Дар'я, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м.Полтава.

Угарова Кристина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м.Полтава.

РОЛЬ РОДИНИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Дана стаття присвячена дослідженню впливу сімейного середовища на